

RAWLS, PROPRIETATEA INTELECTUALĂ ȘI PIRATERIA ONLINE

RADU USZKAI
Academia de Studii Economice din București
Universitatea din București
Romanian Young Academy

Abstract. Is there a Rawlsian case in favor of Intellectual Property Rights (IPR) like copyrights or patents? While the academic debate focused on other philosophers (chiefly among them Locke, Hegel and even Kant), recent work has tried to make the claim that the author of *A Theory of Justice* might be favorable to such an institutional arrangement. The purpose of the following paper is that of critically assessing this claim. Drawing on the works of Robert Merges and Justin Hughes, I will present the tentative Rawlsian case in favor of IPR. In the next section of the paper I will try to show why this case fails, due to the inherent tension between copyrights and patents, on the one hand, and Rawls' principles of justice. I will conclude by exploring whether, quite the contrary, Rawls might actually have a favorable view on online media piracy and IPR infringement.

Keywords: Rawls; Intellectual Property; copyright; patents; piracy; justice.

1. INTRODUCERE

A spune despre John Rawls și a sa *A Theory of Justice* că reprezintă două dintre principalele coordonate ale filosofiei politice din ultimul secol este, desigur, un simplu truism. În plus, o asemenea afirmație nu vine la pachet cu vreun angajament ideologic față de Rawls sau opera sa. De la Robert Nozick sau G.A. Cohen până la numeroși alți cercetători sau cercetătoare din domeniul filosofiei politice, o proporție semnificativă a articolelor academice ori a cărților publicate la edituri de prestigiu vizează fie dezvoltarea unora dintre ideile lui Rawls, fie o critică acerbă a acestora. Indicatori scientometrici ușor accesibili vin în sprijinul unei asemenea afirmații. Spre exemplu, o simplă utilizare a motorului de căutare Google Scholar scoate în evidență faptul că prima ediție din *A Theory of Justice* a fost citată până acum de 91986 de ori, în vreme ce referințe la ediția revizuită din 1999 se regăsesc în peste 7600 de materiale academice.

Cum una dintre strategiile argumentative tradiționale în filosofie este aceea de a căuta un sprijin pentru tezele noastre în autori canonici, nu este de mirare că Rawls reprezintă, deseori, punctul de plecare al multor articole sau cărți. Strategia aceasta devine însă interesantă atunci când, în loc de a trata explicit niște idei pe care niște autori canonici le discută, încercăm să explorăm măsura în care o teză

aparent surprinzătoare (în sensul în care autorii respectivi nu au discutat idei conexe în operele lor) poate fi compatibilă cu cadrele conceptuale dezvoltate de aceștia. Articolul de față își propune să exploreze măsura în care o asemenea strategie funcționează în cazul dezbaterii filosofice privitoare la drepturile de proprietate intelectuală dacă punctul de plecare ar fi teoria dreptății dezvoltată de Rawls în opera sa canonică. Deși voi rămâne agnostic cu privire la legitimitatea morală și politică a drepturilor de autor sau brevetelor, există un sens în care se poate spune despre cercetarea mea că are o dimensiune normativă, însă mai degrabă sub aspect hermeneutic: în ce măsură o lectură a lui Rawls ca un „aliat” al celor care consideră că aceste drepturi de proprietate sunt legitime este una corectă? Teza mea este aceea că ar trebui să fim extrem de sceptici cu privire la un asemenea proiect filosofic. Desigur, încercările unor filosofi contemporani precum Robert Merges sau Justin Hughes de a coerentiza cadrul dreptății rawlsiene cu aceste drepturi de proprietate intelectuală sunt demne de laudă prin prisma creativității argumentelor acestora, însă nu consider că cei doi autori sunt capabili să depășească tensiunea inerentă care există între acordarea unui drept de autor sau a unui brevet și cele două principii ale dreptății pe care le avansează Rawls. Dacă următoarele două secțiuni ale lucrării se vor concentra pe aceste aspecte, în ultima parte voi încerca să explorez în ce măsură, în mod paradoxal pentru proiectul lui Merges și Hughes, Rawls nu ar fi, de fapt, un „aliat” al celor care sunt sceptici cu privire la aceste drepturi speciale de proprietate.

2. O TEORIE A DREPTĂȚII INTELECTUALE?¹

Pentru persoanele familiarizate atât cu literatura de specialitate privitoare la filosofia drepturilor de proprietate intelectuală, cât și cu opera și exegeza rawlsiană, un proiect menit să le aducă pe cele două într-un punct comun poate să pară, la prima vedere, cel puțin straniu. În fond și la urma urmei, atunci când ne gândim la justificarea necesară pentru un drept de autor sau un brevet, ne gândim, de fapt, la autori precum Locke, Hegel, Kant ori Bentham². De aceea, consider că încercările recente ale lui Robert Merges³ și Justin Hughes⁴ de a aduce un suflu nou într-o

¹ Primele două secțiuni ale acestui articol reiau și dezvoltă mai multe idei și ipoteze de lucru pe care le-am prezentat și explorat pentru prima oară în teza mea de doctorat intitulată „Aspecte etice ale procesului de partajare de fișiere prin protocolul BitTorrent: între Proprietate Intelectuală și evoluția cooperării”.

² Pentru mai multe detalii privitoare la peisajul argumentelor dominante în literatura de specialitate, vezi Radu Uszkai, „Intellectual Property Has No Personality”, *Annals of the University of Bucharest – Philosophy Series*, LXVI, 2/2017 și Radu Uszkai, „The Use of Torrents in Society”, *Libertarian Papers*, 10, 2/2018.

³ Robert Merges, *Justifying Intellectual Property*, Londra, Harvard University Press, 2011.

⁴ Justin Hughes, Robert Merges, „Copyright and distributive justice”, *Notre Dame Law Review*, 92, 2/2017.

dezbateri academică devenită deja tradițională merită să fie analizată serios, iar argumentele lor disecate cu mare atenție.

Pentru a vedea în ce măsură drepturile de proprietate intelectuală pot fi fundamentate făcând apel la cadrul conceptual dezvoltat de Rawls, va trebui să convenim cu privire la modul potrivit în care ar trebui să formulăm întrebarea noastră de cercetare. Probabil cea mai utilă modalitate de a face aceasta ar fi să o formulăm în termenii clasici rawlsieni: este proprietatea intelectuală consonantă cu cerințele dreptății ca echitate? Mai exact, cum ar trebui construit un argument de factură rawlsiană în favoarea dreptului de autor? Un răspuns tentativ ni-l oferă Merges: „pentru a argumenta că proprietatea intelectuală este un drept fundamental trebuie să arăt că oamenii rezonabili care au construit actualul sistem economic și social ar cădea de acord să construiască un sistem juridic de proprietate intelectuală. În termenii rawlsieni, trebuie să arăt că un asemenea drept la produsele intelectuale ar emerge din deliberarea celor din poziția originară.”⁵

Înainte de a vedea în ce măsură este fezabil să discutăm despre drepturi de autor și brevete în termenii rawlsieni, consider că ar fi util să trecem în revistă, pe scurt, câteva dintre elementele esențiale din *A Theory of Justice*. Așa cum este deja bine-cunoscut, Rawls își propune să exploreze o concepție a dreptății ca echitate care este dependentă de principiile pe care le-ar alege persoane raționale, aflate în ceea ce el numește „poziția originară”. Această poziție asigură înțelegerea dintre indivizii raționali din spatele vălului ignoranței, care nu-și cunosc poziția sau statutul social ori talentele naturale. Care este concepția asupra dreptății asupra căreia va trebui să ne concentrăm și care ar trebui să modeleze normele morale și legale ale unei societăți? Pentru Rawls, „ideea intuitivă a dreptății ca echitate este de a te gândi la primele principii ale dreptății ca fiind ele însele un obiect al unei înțelegeri inițiale într-o situație inițială definită potrivit. Aceste principii sunt acelea pe care persoane raționale, preocupate de avansarea propriilor interese, le-ar accepta în această poziție a egalității pentru a aranja termenii de bază ai asocierii lor.”⁶

Vălul ignoranței joacă un rol decisiv în funcționarea acestei negocieri din poziția originară. Acesta este mecanismul prin care Rawls își propune să neutralizeze efectele pe care cunoașterea poziției sociale sau a circumstanțelor și talentelor naturale le-ar putea avea în a-i favoriza pe unii oameni atunci când aleg principiile dreptății, cu scopul de a profita de pe urma acestora. Cu alte cuvinte, nimeni nu trebuie să își cunoască locul în societate, clasă, statutul social, înzestrările naturale, abilitățile, inteligența sau puterea fizică.

Plecând din acest punct, concepția rawlsiană cu privire la dreptate este încastrată în două principii celebre. Dacă primul stipulează că „Fiecare persoană trebuie să

⁵ Merges, *op. cit.*, p. 109.

⁶ John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford, Oxford University Press, Oxford, 1999, p. 123. Această idee fusese anticipată încă de la începutul lucrării (pp. 16–17): „o concepție asupra dreptății este mai rezonabilă decât alta, sau mai justificabilă cu privire la ea însăși, dacă persoane raționale, aflate în situația inițială, ar alege principiile ei în dauna unei alte concepții despre rolul dreptății”.

aibă un drept egal la cel mai cuprinzător sistem de libertăți egale fundamentale, compatibil cu un sistem similar de libertăți pentru toți”⁷, cel de-al doilea vizează aspecte distributive: „Inegalitățile sociale și economice trebuie să fie aranjate în așa fel încât ambele să fie (a) în beneficiul celor mai puțin avantajăți, consistent cu principiul economisirilor juste și (b) atașate unor poziții sau funcții care sunt deschise tuturor indivizilor, în condiții de egalitate de oportunitate echitabilă”⁸. Ce decurge din modul în care cele două principii sunt formulate este ideea conform căreia, în poziția originală și în spatele vălului ignoranței, indivizii se vor pune de acord că, la nivel social, toți vor trebui să beneficieze de libertatea maximă compatibilă cu libertatea celorlalți, dar și că avem nevoie de un sistem în care, în primul rând, inegalitățile economice trebuie să fie în favoarea celor mai puțin avantajăți, iar în al doilea rând, accesul la funcții importante nu trebuie să fie apanajul norocului, ci ponderat de egalitatea de oportunitate pentru toți. Nu în ultimul rând, cele două principii nu sunt aranjate astfel într-un mod arbitrar. Primatul primului principiu în dauna celui de-al doilea se datorează faptului că, în concepția lui Rawls, nu putem încălca libertățile de bază stipulate de primul principiu prin compensații care înseamnă avantaje economice sau sociale mai mari. Rawls, iar acest lucru este foarte important de notat, a încercat să distingă clar teoria sa de orice concepție utilitaristă cu privire la dreptate.

Înainte de a vedea cum arată o (potențială) justificare rawlsiană pentru drepturile de proprietate intelectuală, ar fi util să mai zăbovim asupra câtorva noțiuni teoretice relevante pentru discuția noastră. Prima dintre acestea vizează bunurile sociale primare, cele care sunt legate de ceea ce înseamnă respectul de sine al unei persoane și care fac posibil un plan de viață și fericirea individuală. În cuvintele lui Rawls, „un om este fericit atunci când reușește, mai mult sau mai puțin, să-și ducă la bun sfârșit planul său. Pe scurt, binele său îl reprezintă satisfacerea dorinței sale raționale. Vom presupune, așadar, că fiecare individ are un plan rațional privitor la cum vrea să-și trăiască viața, plan conceput în funcție de condițiile în care el trăiește. Planul este conceput pentru a permite satisfacerea armonioasă a intereselor sale”⁹. Problema care apare în acest context – la care voi reveni în curând – se referă la cum construim acest index al bunurilor sociale primare, în conexiune cu aptitudinile, talentele, poziția socială și înzestrările fiecăruia.

Un alt aspect teoretic de o importanță covârșitoare vizează unul dintre principiile cu care gândirea politică rawlsiană este asociată aproape instinctiv: principiul diferenței. Acesta apare formulat în cel de-al doilea principiu descris anterior și reprezintă, după cum a subliniat și Thomas Nagel, principala variabilă în virtutea căreia evaluăm cât de bine funcționează un sistem al dreptății. În această perspectivă, instituțiile și normele sociale cele mai bune vor fi acelea care reușesc, cât mai eficient, să elimine problemele economice sau cele de statut în cazul clasei celor

⁷ *Ibidem*, p. 266.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Rawls, *op. cit.*, pp. 79–80.

mai dezavantajați membri ai unei societăți. Principiul diferenței se bazează, continuă Nagel, pe o idee simplă și plauzibilă din punct de vedere intuitiv: inegalitățile în satisfacerea planurilor de viață pe care oamenii le resimt sunt *prima facie* inechitabile dacă ele nu depind de modul în care oamenii acționează: „Aceste inegalități pot fi justificate doar dacă instituțiile care alcătuiesc acea structură sunt cele mai eficiente dintre cele avute la dispoziție pentru a atinge un scop egalitarist: acela de a le îmbunătăți, pe cât de mult posibil, situația celor mai dezavantajați.”¹⁰ La rândul său, Philippe Van Parijs reia, într-o formulare similară, concluziile lui Nagel privitoare la principiul diferenței: „nucleul acestui principiu este o idee simplă și atractivă: inegalitățile sociale și economice ar trebui să fie evaluate în funcție de cât de bine contribuie la situația celor mai dezavantajați”¹¹.

Revenind la problema bunurilor primare, Van Parijs consideră că trebuie să operăm o distincție care vizează statutul acestora: bunuri primare naturale și bunuri primare sociale. Primele sunt cele care nu se află, în mod direct, sub influența instituțiilor sociale, precum sănătatea, inteligența sau imaginația. Totuși, deși bunurile naturale țin mai degrabă de o loterie naturală, aceasta nu înseamnă că inegalitățile de la acest nivel nu trebuie să reprezinte o preocupare a instituțiilor sociale. Chiar din contră, sugerează Van Parijs: nedreptatea unor anumite instituții sociale ține exact de modul în care respectivele instituții încearcă să rezolve problemele care sunt dependente de loteria naturală a acestui tip de bunuri primare care joacă un rol pivotal în ducerea la bun sfârșit a unui plan de viață și în atingerea respectului de sine către care toate persoanele tind. Pe de cealaltă parte, bunurile sociale sunt cele dependente de cele două principii ale dreptății ca echitate: discutăm, așadar, despre libertăți sociale, dar și despre oportunități egale de acces la poziții sociale dezirabile.

Merges și Hughes admit de la bun început că a racorda discuția filosofică privitoare la drepturile de proprietate intelectuală la teoria rawlsiană este o sarcină dificilă. Pe de-o parte, pare implauzibil ca, plecând de la ce a scris Rawls, să ajungem să susținem niște drepturi de proprietate robuste¹². Apoi, desigur, intervine o problemă pe care am evidențiat-o încă de la începutul acestui articol: Rawls nu a scris nimic despre drepturi de autor sau brevete¹³. Cu toate acestea, Merges și Hughes consideră că există o cale în care acest proiect poate fi dus la bun sfârșit cu succes. Cheia argumentului constă, în primul rând, în a argumenta în sprijinul tezei conform căreia dreptul de autor sau brevetele fac parte din sistemul libertăților de bază, iar apoi, în subsidiar, că acordarea unor asemenea drepturi nu încalcă principiul diferenței. După cum subliniază chiar Merges, sarcina sa este aceea de a explora în

¹⁰ Thomas Nagel, „Rawls and Liberalism”, în Samuel Freeman (ed.), *The Cambridge Companion to Rawls*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 71.

¹¹ Philippe Van Parijs, „Difference Principles”, în Freeman, *op. cit.*, p. 200.

¹² După cum bine știm, discuția rawlsiană privitoare la proprietate este una specială. Rawls este dispus să accepte relevanța proprietății personale (în conexiune cu obiecte precum periuțe de dinți, haine sau unelte), însă este sceptic cu privire la drepturile de proprietate privată așa cum sunt discutate de liberalii clasici sau libertarieni. Pentru mai multe detalii, vezi Merges, *op. cit.*, p. 105.

¹³ Hughes, Merges, *op. cit.*, pp. 517–518.

ce măsură „indivizi rezonabili, care pun bazele viitorului sistem socio-economic, ar fi de acord să pună bazele unui sistem juridic al proprietății intelectuale. Sau, în termeni rawlsieni, trebuie să arate că drepturile de proprietate intelectuală emerg ca urmare a unui proces de deliberare în poziția originară.”¹⁴

Deloc surprinzător, Merges crede că această sarcină poate fi dusă la bun sfârșit destul de facil. Să ne reamintim doar că, în poziția originară și în spatele vălului ignoranței, nicio persoană nu-și cunoaște poziția în societate, talentele naturale ori viitoarele preferințe. Dacă așa stau lucrurile, n-ar fi implauzibil să ne gândim că, în spatele vălului ignoranței, indivizii ar fi conștienți de faptul că „oricine ar putea deveni o persoană creativă, a cărei fericire personală ar putea consta într-un loc de muncă în care protejarea proprietății intelectuale ar însemna o libertate mai mare decât în absența acestora”¹⁵.

Plecând de la primul principiu rawlsian al dreptății, pare că putem să ajungem la o potențială justificare pentru existența drepturilor de autor sau a brevetelor. În plus, dacă un asemenea pas este corect, nici nu mai contează dacă instituirea proprietății intelectuale ar intra în tensiune cu principiul diferenței, ținând cont de faptul că respectarea primului principiu este prioritară. Drepturile de proprietate intelectuală ar putea fi considerate, așadar, ca făcând parte din sistemul libertăților de bază care contribuie la independența creatoare și la împlinirea planurilor de viață ale indivizilor care operează în sfera producției intelectuale. Din poziția originară am putea considera că orice persoană s-ar gândi că, dacă ar avea un anumit talent natural (să zicem, spre exemplu, că ar fi talentați la pictură sau compoziție muzicală), ar dori să se poată bucura și de beneficiile care sunt făcute posibile de posedarea respectivului talent. Cu alte cuvinte, persoanele care au bunuri naturale precum talentul artistic ar beneficia, în societatea civilă, și de un bun social primar precum dreptul de proprietate la produsele intelectuale la care ar depune un efort creativ.

Încercând să pareze la bun început o potențială obiecție, Merges și Hughes adaugă că între protejarea drepturilor de proprietate intelectuală și alte libertăți de bază nu există nicio tensiune ori incompatibilitate. Să luăm, de pildă, cazul libertății de exprimare. Deși recunosc existența unor fricțiuni, pentru cei doi autori o soluție rawlsiană ar fi aceea de a ne uita la cum sunt concentrate marile averi și regimul de proprietate al mijloacelor de producție¹⁶. Tensiunea, am putea spune, provine dintr-o problemă contingentă, nu este ceva ce decurge cu necesitate din protejarea unor drepturi de autor sau brevete. În plus, mai continuă cei doi, faptul că majoritatea interacțiunilor dintre indivizi se petrec în spațiul virtual ar trebui să ne facă să ajungem la concluzia că aceasta este, de fapt, o falsă problemă: „o proporție covârșitoare a ceea ce este exprimat în spațiul virtual este imposibil să fie apropiată printr-un drept de autor, neprotejată de asemenea drepturi sau, de facto, liberă,

¹⁴ Merges, *op. cit.*, p. 109.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 109–110.

¹⁶ Hughes, Merges, *op. cit.*, p. 527.

încât pare că drepturile de autor nu subminează în niciun fel abilitatea indivizilor de a participa la viața culturală sau politică.”¹⁷

Ce se întâmplă însă atunci când ne uităm la cel de-al doilea principiu al dreptății? Există o tensiune între principiul diferenței și protejarea drepturilor de autor sau a brevetelor? Contribuie drepturile la proprietate intelectuală la micșorarea decalajelor dintre cei mai avantajați și clasa celor mai puțin avantajați din societate? Răspunsul celor doi cercetători este din nou afirmativ. Sistemul actual de proprietate intelectuală este unul echitabil, în toate dimensiunile sale relevante. Persoanele din poziția originală ar permite o distribuție inegală a beneficiilor unui asemenea regim instituțional deoarece un regim robust al unor asemenea drepturi de proprietate ar juca rolul de stimulent acordat celor din clasa creativă să aibă o viață intelectuală înfloritoare. În plus, „chiar dacă stimulentele conferite de un drept de proprietate intelectuală conduce la o distribuție inegală a resurselor (reflectedă în relația dintre creator/proprietar și consumator), dreptul ar putea fi justificat. Acesta i-ar putea permite individului creativ să urmărească cel mai important scop al acestei persoane și să o facă independentă. Libertatea de a face acest lucru ar putea să merite pierderea unei valori sociale care ar fi oferită dacă creatorul ar lucra pentru mai puțini bani, în niște condiții mai puțin autonome.”¹⁸ Argumentul este întărit dacă suntem de acord că libertatea creativă încadrată în dreptul de proprietate intelectuală și coroborată cu autonomia creatoare reprezintă valori fundamentale, care pot fi adăugate unei liste rawlsiene a bunurilor primare.

În plus, dacă ne întoarcem la rolul de stimulent¹⁹ pe care îl au aceste drepturi, atunci ar trebui să ajungem la concluzia că, de fapt, persoanele creative care beneficiază de acestea contribuie la bunăstarea celor mai puțin avantajați. Un prim exemplu oferit de Merges este cel al televizorului și al telefonului, două obiecte pe care le utilizează populația săracă din multe societăți, și care sunt rezultatul brevetelor. Argumentul este similar și dacă în loc de brevete vorbim despre opere artistice.

Filmele artistice și în special serialele TV sunt, spune Merges, îndrăgite de cei mai săraci membri ai societății americane. Acestea sunt însă la rândul lor rodul muncii unor creatori care au depus acest efort în virtutea stimulentei conferite de recunoașterea dreptului lor de autor²⁰. Așadar, „deși nu știm cu exactitate dacă există o modalitate mai bună pentru a produce inovații în materie de divertisment pentru cei mai săraci membri ai societății, știm că sistemul produce numeroase beneficii pentru aceștia. Iar această concluzie ar putea să fie cel mai apropiat lucru

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Merges, *op. cit.*, p. 112.

¹⁹ Voi remarca doar în trecere că accentul pus pe rolul drepturilor de autor sau brevetelor de stimulare este cel puțin straniu. Cheia argumentului utilitarist în favoarea drepturilor de proprietate intelectuală rezidă tocmai în acest aspect. Insistența lui Merges și Hughes asupra acestui argument este ciudată dacă o coroborăm cu poziția anti-utilitaristă din întreaga operă rawlsiană.

²⁰ *Ibidem*, pp. 118–120.

pe care îl avem pentru a arăta că industriile bazate pe proprietate intelectuală sunt în acord cu cel de-al doilea principiu rawlsian”²¹.

Totuși, spun cei doi autori, sistemul nu îi avantajează doar pe consumatori, ci și pe creatorii care provin din clasele cele mai defavorizate. Să luăm, de pildă, cazul persoanelor de culoare din SUA. Pentru Hughes și Merges, existența drepturilor de autor este una dintre principalele unelte pe care aceștia le au la dispoziție pentru a reduce decalajele economice față de membri mai avantajați ai societății americane. Pentru a-și susține această poziție, ei aduc în discuție situația celor mai bogați cetățeni americani de culoare (oameni cu averi între 250 de milioane și 3 miliarde de dolari), scoțând în evidență că majoritatea acestora și-au dobândit averile din activități conexe drepturilor de autor, brevetelor sau mărcilor înregistrate²².

Rezumând, perspectiva rawlsiană în favoarea proprietății intelectuale se bazează pe doi mari piloni argumentativi. Primul – și cel mai important – este cel conform căruia drepturile de autor sau brevetele intră sub incidența libertăților de bază, fiind justificate dintr-o poziție originală, în spatele vălului ignoranței. Cel de-al doilea vizează compatibilitatea dintre protecția acestor drepturi speciale de proprietate și principiul diferenței: funcționând ca niște stimulente, acestea fac accesibile tot soiul de bunuri materiale sau culturale către cei mai dezavantajați membri ai societății ori le permit acestora să-și câștige existența lucrând cu talentele lor naturale.

3. DREPTATE, ECHITATE ȘI PROPRIETATE INTELECTUALĂ

Deși poate părea o perspectivă atractivă, la o examinare mai atentă s-ar putea să ajungem la concluzia că acest proiect rawlsian în sprijinul drepturilor de proprietate intelectuală este mai degrabă sortit eșecului.

Să luăm, de pildă, argumentul conform căruia drepturile de autor sau brevetele pot fi considerate libertăți de bază, necesare pentru ca indivizii să trăiască în calitatea lor de agenți egali și liberi. Dacă ar fi să ne întoarcem la ce spune Rawls – și n-am avea niciun motiv să nu o facem –, Dustin Nelson scoate în evidență faptul că ajungem într-o situație mai degrabă nefavorabilă pentru Merges și Hughes. Pentru Rawls, lista drepturilor și libertăților de bază este următoarea: libertăți politice (precum libertatea de exprimare sau de asociere), libertatea de gândire și de conștiință sau libertatea personală. Așa cum observă Nelson, „aceste drepturi și libertăți sunt, într-un sens relevant, primare. Fără asemenea libertăți și drepturi de bază, unui individ i-ar fi imposibil să se implice în activități care sunt în acord cu ceea ce înseamnă să trăiești ca un membru liber și egal al societății.”²³

²¹ *Ibidem*, p. 120.

²² Hughes, Merges, *op. cit.*, p. 552.

²³ Dustin S. Nelson, „Justice in Intellectual Property”, *Ethics, Politics and Society. A Journal in Moral and Political Philosophy*, 3, p. 60.

Chiar mai important este un alt aspect subliniat tot de Nelson. Drepturile de autor și brevetele nu sunt drepturi de bază pentru că acestea depind, de fapt, de niște drepturi care sunt cu adevărat fundamentale. Spre exemplu, nu drepturile de autor sunt cele care fac posibilă creația artistică, ci faptul că cei care sunt artiști beneficiază de libertatea de exprimare și libertatea de conștiință. Acestea sunt, de fapt, drepturile de bază relevante în ecuația producției artistice. Tot ce fac drepturile de autor (iar aceasta este chiar menirea lor, așa cum o recunoaște și legea) este să ofere „protecție pentru produsele activităților creative din momentul în care acestea s-au petrecut. În ce măsură produsele acestor activități creative au nevoie de un soi de protecție adițională dincolo de libertatea indivizilor de a fi creatori nu este totuși o întrebare la care putem răspunde din poziția originală.”²⁴

Dacă ar fi să rămânem la nivelul drepturilor și libertăților de bază, atunci ar trebui să explorăm cu mai multă atenție teza lui Hughes și Merges conform căreia drepturile de proprietate intelectuală nu ar avea un efect negativ la adresa libertății de exprimare. Să luăm un caz de-a dreptul trivial: sunteți un vlogger care încearcă să-și construiască o carieră pe YouTube. Într-unul dintre clipurile voastre în care criticați guvernul folosiți pe post de fundal sonor o melodie protejată de un drept de autor. Ce se va întâmpla – într-un interval de timp rezonabil – va fi următorul scenariu: algoritmi platformei vor detecta utilizarea acelei melodii, iar postarea voastră va fi dată jos. Dacă nu găsiți convingător acest exemplu, atunci putem să luăm o altă situație. Indiferent de rațiunea în virtutea căreia un sistem al drepturilor de proprietate intelectuală este instituit, una dintre consecințele acestuia este apariția unui monopol care are drept scop generarea rarității artificiale. Deși ideile, odată create, nu sunt rare sau rivale în consum (miliarde de oameni pot „consuma” în același timp aceeași idee fără să rămână mai puțin din aceasta pentru ceilalți), instituirea unui drept de autor care protejează o carte face ca, pe piață, copiile acesteia să fie rare. În consecință, prețul acestora este ridicat în mod artificial. Accesul mai scăzut la cărți ori alte produse similare ne pune într-o poziție în care, într-un mod trivial, avem libertatea de exprimare, dar nu știm despre ce vorbim în absența parcurgerii unor materiale care fac o conversație genuină posibilă²⁵. Într-un mod real, relevant, libertatea noastră de exprimare este „ciobită” de un acces scăzut la varii produse culturale²⁶.

Să trecem acum la cel de-al doilea pilon argumentativ al tezei Hughes-Merges. Care este relația dintre drepturile de proprietate intelectuală și principiul diferenței? După cum evidențiază și Darryl Murphy, problema principală a drepturilor de autor sau a brevetelor constă în puterea discreționară pe care o conferă autorilor,

²⁴ *Ibidem*, p. 61.

²⁵ Observația este, desigur, relevantă în măsura în care ne concentrăm pe ceea ce Rawls însuși ar numi cei mai defavorizați membri ai societății.

²⁶ Pentru o explorare detaliată a legăturii dintre drepturile de autor și limitarea libertății de expresie, precum și a consecințelor politice ale unei asemenea poziții (coagularea așa-ziselor partide ale piratilor), vezi Radu Uszka, Constantin Vică, „How to assess the emergence of the European Pirate Parties”, *Sfera Politicii*, 20, 3/2012.

inventatorilor și corporațiilor de a dicta distribuția unor bunuri în societate. Astfel, drepturile de autor și brevetele dau ocazia doar unei clase privilegiate să distribuie drepturi, beneficii și libertăți către o porțiune mai mare a populației care se află într-o situație mai dezavantajată decât aceștia. În termeni rawlsieni, departe de a fi în acord cu cel de-al doilea principiu, în regimul actual al proprietății grupul dezavantajat va sfârși chiar și mai dezavantajat. În cuvintele lui Murphy, „prin exercitarea brevetului său, un deținător nu face nimic altceva decât să determine cine se poate bucura de drepturile care rezultă din invenția sa [...] aranjamentul dă naștere unei forme de stratificare socială astfel încât exercitarea brevetelor definește straturi de marginalizați și privilegiați”²⁷. Poate cel mai ilustrativ, elocvent și tragic exemplu pentru a ilustra argumentul lui Murphy este ce se întâmplă în cazul produselor farmaceutice care, în virtutea prețurilor crescute artificial ca urmare a instituirii rarității artificiale, ajung să fie inaccesibile celor mai dezavantajați membri ai societății (fie că ne referim la un stat, fie că – nu întru totul în acord cu poziția rawlsiană – ne uităm la contextul global)²⁸. În plus, exemplul anterior privitor la accesul la cărți sau alte produse culturale este relevant și în cazul acesta: cine va avea acces la mai puține cărți de filosofie pe perioada studenției? Studentul dintr-o familie din clasa de mijloc a cărei familie are resurse financiare ori studenta săracă ale cărei resurse sunt direcționate către acoperirea altor nevoi decât cele intelectuale?

Nu în ultimul rând, nu trebuie să analizăm doar impactul distributiv al regimului proprietății intelectuale, ci și consecințele juridice ale protejării acestor tipuri de drepturi. Un caz recent al jurisprudenței americane evidențiază într-o manieră elocventă tensiunea care există între o încercare rawlsiană de a justifica un drept de autor și principiile rawlsiene ale dreptății. Mă refer la speța *Capitol vs. Thomas*²⁹, primul proces major din SUA în care au fost implicate mari case de producție muzicală. În 2007, Jamie Thomas-Rasset a fost considerată vinovată pentru nerespectarea drepturilor de autor în legătură cu 24 de melodii pe care fie le-a pus la dispoziție prin sisteme de *file-sharing*, fie le-a descărcat de pe internet. Deși într-o primă fază a procesului suma pe care trebuia să o plătească s-a ridicat la 222.000 \$, ulterior s-a ajuns, în noiembrie 2010 la 1,5 milioane \$. Apoi, în urma unor alte afișări în fața unor tribunale, suma a fost redusă din nou la 222.000 \$.

²⁷ Darryl J. Murphy, „Are Intellectual Property Rights Compatible with Rawlsian Principles of Justice?”, *Ethics and Information Technology*, 14, 2012, p. 120.

²⁸ Pentru o discuție în detaliu privitor la aceste aspecte, vezi Mihail-Valentin Cernea, Radu Uszkai, „The Clash between Global Justice and Pharmaceutical Patents: A Critical Analysis”, *Public Reason*, 4, 1–2/2012, pp. 210–212 și Radu Uszkai, „A Critique of Intellectual Property Globalization: Libertarian and Rawlsian Arguments”, în Viorel Vizureanu (ed.), *Re-thinking the Political in Contemporary Society: Globalization, Consumerism, Economic Efficiency*, București, Editura ProUniversitaria, 2015, pp. 194–196.

²⁹ Pentru o descriere mai detaliată a cazului, dar și o analiză filosofică a acestuia, vezi Radu Uszkai, „Are Copyrights Compatible with Human Rights”, *The Romanian Journal of Analytic Philosophy*, 8, 1/2014.

Avem de-a face, așadar, cu o situație în care, departe de a fi în avantajul reprezentantului unui grup mai defavorizat (femeia în cauză avea o situație economică relativ precară, patru copii și descendentă a unui grup etnic care a avut de suferit în trecut – amerindienii), protejarea drepturilor de autor vine într-o flagrantă contradicție cu cerințele prevăzute de principiul diferenței. Așadar, raritatea artificială creată de legea dreptului de autor blochează accesul persoanelor dezavantajate, fără posibilități financiare, la produse culturale.

Participarea la viața culturală, artistică sau științifică a societății din care facem parte este, fără îndoială, o condiție pentru a avea respectul de sine despre care vorbește Rawls. Astfel, în aceeași măsură în care putem vorbi despre diferențe de venit între indivizi, putem discuta și despre relevanța morală a asimetriei accesului unor clase de indivizi la produse culturale care au un rol fundamental în dezvoltarea personală și în ducerea la bun sfârșit a planurilor de viață. O reglementare a statului care introduce însă raritatea artificială în domeniul ideilor creează o falie la nivelul societății între o clasă de indivizi care, beneficiind de oportunitatea de a se naște într-o anumită poziție socială, pot citi orice carte sau asculta orice album muzical își doresc, și o clasă de indivizi care, în lipsa acestor posibilități financiare, sunt văduviți de asemenea experiențe culturale.

4. ÎN LOC DE CONCLUZII: RAWLS ȘI PIRATERIA

Articolul de față și-a propus să avanseze o temă extrem de îndrăzneță apărută relativ recent în dezbaterile academice: cea conform căreia instituirea și protejarea drepturilor de proprietate intelectuală ar fi compatibile cu un cadru conceptual circumscris de principiile dreptății rawlsiene. După cum sper că am reușit să arăt în secțiunea precedentă, avem motive serioase să fim sceptici că un asemenea proiect are vreo șansă de izbândă. Drepturile de autor sau brevetele nu pot face parte din schema drepturilor și libertăților de bază rawlsiene atunci când vine vorba despre creativitate și muncă intelectuală. Locul acestora este ocupat de libertatea de exprimare sau libertatea de conștiință și gândire. Există, de asemenea, o tensiune inerentă între protejarea acestor drepturi și exercitarea altora (precum cel la exprimare liberă). Nu în ultimul rând, instituirea unui sistem legal al drepturilor de autor sau brevetelor contravine într-un mod fățiș cerințelor principiului diferenței.

Dacă am dreptate, iar Rawls nu poate fi considerat un „aliat” al unor cercetători precum Merges sau Hughes, există oare o șansă ca, de fapt, cadrul dreptății pe care el îl descrie să poată acclimatiza tocmai o teză opusă – în speță cea conform căreia încălcarea drepturilor de autor sau a brevetelor și pirateria (fie într-o formă clasică, fie cea *online*, din spațiul virtual) să fie acceptabile din punct de vedere politic și moral?

Să luăm, de pildă, cazul platformelor *online* de împărtășire de fișiere media care utilizează protocolul BitTorrent. Amplu criticate în literatura de specialitate

pentru că favorizează încălcarea drepturilor de autor și, în consecință, ținta unor atacuri juridice, acestea vin tocmai în întâmpinarea, în primul rând, a nevoilor și intereselor acelor persoane care nu dispun de resursele necesare pentru a cumpăra produse care sunt rezultatul unei munci intelectuale precum albume muzicale, filme sau cărți. În opinia mea, nu cred că ar fi deloc eronat să spunem că partajarea de fișiere și descărcarea de albume muzicale sau filme reprezintă, de fapt, un mecanism privat de redistribuire a rezultatelor cooperării sociale (să nu uităm de faptul că acesta era unul dintre scopurile teoriei lui Rawls), în acord cu principiile rawlsiene ale dreptății. În vreme ce persoanele cu posibilități financiare își pot achiziționa de la un magazin copii ale unui album ori pot plăti prețul de intrare la un cinematograful de câte ori își doresc, accesul mediat de un fișier de tip *.torrent* permite redistribuirea bagajului cultural al unei societăți și către indivizii care fac parte dintr-o clasă defavorizată.

Merges și Hughes credeau că, în spatele vălului ignoranței și în poziția originală, indivizi raționali autointeresați s-ar pune de acord că sistemul socio-politic căruia îi vor pune bazele va lua în considerare, din punct de vedere instituțional, niște drepturi de proprietate speciale care au legătură cu munca și efortul intelectual. Totuși, dacă ar fi să ducem acest experiment mental mai departe, ne putem gândi că, în acea situație, aceiași indivizi raționali s-ar putea gândi că există o șansă de a se naște nu doar fără niște talente naturale, ci și într-o poziție socială dezavantajoasă din care accesul la produse culturale ar fi îngreunat din rațiuni obiective. Încălcarea drepturilor de proprietate intelectuală prin pirateria *online* ar fi, în acest context, o rezolvare consonantă cu principiul diferenței rawlsian. Cât timp impactul pirateriei *online* este unul mai degrabă minimal, iar rolul drepturilor de autor ca stimulent este cel puțin chestionabil³⁰, un asemenea mecanism de redistribuție care vine în avantajul celor mai defavorizați membri ai societății are toate șansele să fie în acord cu o teorie a dreptății ca echitate.

Redactarea acestui articol a beneficiat de sprijin din partea Romanian Young Academy, un proiect finanțat de Stiftung Mercator și de Alexander von Humboldt Foundation pentru perioada 2020–2022.

³⁰ Michele Boldrin, David K. Levine, *Against Intellectual Monopoly*, Cambridge, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.